

А. С. Ляневіч

Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінск

A. Lianeovich

National Institute for Higher Education, Minsk

УДК 94(4):796

ПАНЯЦЦІ «ФІЗІЧНАЯ КУЛЬТУРА» І «СПОРТ» У ГРАМАДСКІМ ЛЕКСІКОНЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.

THE CONCEPTS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE PUBLIC VOCABULARY OF THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

У артыкуле разглядаецца працэс трансфармацыі сэнсу паняццяў «спорт» і «фізічная культура» на працягу XIX – пачатку XX ст., што было звязана з пашырэннем у Еўропе апелюючага да антычнасці культу цела, неабходнасцю рыхтаваць юнакоў да вайскавай службы ў абставінах усеагульнай вайскавой павіннасці і г. д. Аўтарам прааналізаваны шэраг энцыклапедычных выданняў разглядаемага перыяду і зроблены высновы, што вышэйпазначаныя паняцці з цягам часу набывалі новае тлумачэнне і асэнсаванне, гэта было абумоўлена змяненнем сацыяльных роляў, якія выконвалі гэтыя заняткі, з'яўленнем масавых і гульнявых відаў спорта, са зменай іх статусу ад баўлення часу элітарнай часткай грамадства да масавай сацыяльнай з'явы.

Ключавыя словы: спорт; фізічная культура; культура цела; гімнастыка; ваенная гімнастыка; Фрыдрых Людвіг Ян; Пер Хенрык Лінг; Пётр Ленсгафт.

This article discusses the process of transformation of the meaning of the concepts of «sport» and «physical culture» during the 19th – early 20th centuries, which was associated with the expansion in Europe of the body turned to antiquity, the need to prepare young men for military service in the context of universal military service, etc. The author analyzed a number of encyclopedic publications of the period under review and concluded that the above concepts acquired a new interpretation and understanding over time, which was due to a change in the social roles that these classes performed, the emergence of mass and game sports, from a change in their status of reasoning to the elite part of society to mass social phenomenon.

Keywords: sport; physical training; culture of the body; gymnastics; military gymnastics; Friedrich Ludwig Jahn; Per Henrik Ling; Peter Lensgaft.

Сёння спорт і фізічнае выхаванне з'яўляюцца адным з асноўных элементаў гарадской культуры. Акрамя заняткаў па фізічнай культуры, у навучальных установах існуе мноства спартыўных таварыстваў, клубаў і г. д., якія дазваляюць кожнаму займацца спортам альбо фізічным выхаваннем незалежна ад узросту ці сацыяльнага становішча, а стварэнне адмысловых пляцовак для заняткаў гімнастыкай, спартыўныя комплексы, стадыёны, асвячэнне ў СМІ міжнародных і нацыянальных спартыўных турніраў, папулярызацыя здаровага ладу жыцця і інш. робяць спорт неад'емнай часткай паўсядзённага жыцця ў сучасным грамадстве. У выніку чаго спорт і фізічная культура фактычна ўспрымаюцца як адно цэлае і адно неразрыўнае паняцце.

Згодна з сучасным беларускім энцыклапедычным выданнем, «спорт» – гэта «соревновательная деятельность, специальная подготовка к ней (спортивная тренировка) и специфические отношения, нормы и достижения, возникающие на основе совокупности видов этой деятельности... Спорт – соревнования, направленные непосредственно на демонстрацию физических достижений, объективного сравнения и оценки определенных возможностей человека» [7, с. 410].

Паняцце «фізічная культура» тлумачыцца наступным чынам: «... физкультура, одна из сфер социальной деятельности, направленная на укрепление здоровья, развитие физических способностей человека... Основные её элементы: физические упражнения, их комплексы и соответствующие соревнования» [7, с. 452].

Падобныя вызначэнні даюць і «Беларуская Энцыклапедыя» (Т. 15 і Т. 16), а таксама шэраг замежных выданняў, у тым ліку «Олимпийская энциклопедия», зазначаючы, што спорт выступае ў якасці складніка фізічнай культуры [5].

У сваю чаргу, паняцці «спорт» і «фізічная культура» (гімнастыка) увайшлі ў лексікон большай часткі еўрапейскага грамадства ў XIX ст. З распаўсюджваннем ідэй культуры цела, эканамічным развіццём, а таксама неабходнасцю фізічнага выхавання грамадства ў тагачаснай Еўропе пачынаюць з’яўляцца першыя гімнастычныя класы, распрацоўваецца тэарытычная база. Ствараюцца нацыянальныя сістэмы фізічнай падрыхтоўкі. У першую чаргу нямецкая, шведская, французская.

У Германіі Фрыдрых Людвіг Ян (Friedrich Ludwig Jahn, 1778–1852), якога называюць бацькам нямецкай гімнастыкі, адчыніў першыя гімнастычныя класы, распрацаваў шэраг гімнастычных практыкаванняў, тэорыю гімнастыкі, якая пазней актыўна выкарыстоўвалася і па-за межамі дзяржавы – Італіі, Аўстра-Венгрыі і інш. Ён склаў пералік практыкаванняў на гімнастычных прыладах: перакладзіне, брусах, кані, якія зводзіліся да шматразовага паўтору асобных элементаў-уздымаў, абаротаў, махаў і г. д., тым самым робячы ўхіл на развіццё мышачнай сілы [10].

Шведская гімнастычная сістэма стваралася непасрэдна па ініцыятыве ўрада Перам Хенрыкам Лінгам (Pehr Henrik Ling, 1776–1839), пазней – яго сынам Ялмарам Лінгам (Hjalmar Ling, 1820–1886) і набыла папулярнасць ва ўсёй Еўропе. Асноўныя мэты шведскай гімнастыкі – умацоўваць здароўе, гарманічна развіваць цела і рыхтаваць чалавека да ваеннай службы. Усе практыкаванні, у залежнасці ад іх прызначэння, падзяляліся на педагагічныя, ваенныя, медычныя, эстэтычныя. Лінг вылучаў залежнасць формы рухаў ад анатамічнага стану цела і па гэтай прыкмеце класіфікаваў гімнастычныя практыкаванні, што ўключалі практыкаванні для рук, ног, прэса, мышцаў спіны і тулава [3].

А ўжо з сярэдзіны XIX ст. заняткі па фізічным выхаванні былі ўведзены ў якасці абавязковага прадмету ў нямецкіх школах, навучальных уста-

новах Даніі, Швецыі, Францыі і Англіі і інш. У Расійскай імперыі, у тым ліку і беларускіх землях, якія ўваходзілі ў яе склад, упершыню ўключэнне заняткаў гімнастыкай, альбо «цялеснымі практыкаваннямі», адбываецца ў пачатку XIX ст., пасля зацвярджэння ў 1804 г. імператарам Аляксандрам I Статута навучальных устаноў [6].

Варта адзначыць, што непасрэдна ў Расійскай імперыі фізічнае выхаванне як асобная дысцыпліна на дзяржаўным узроўні пачала складвацца пазней, чым у краінах Еўропы. Распрацоўка нацыянальнай сістэмы належала Пятру Францэвічу Ленсгафту, які, вывучыўшы і прааналізаваўшы ўсе вядомыя на той час працы па вышэйадзначанай тэме, стварыў расійскую сістэму выхавання. Згодна яго асноўнай працы «Руководство к физическому образованию детей школьного возраста» (1901–1904 гг.), фізічныя практыкаванні разглядаліся як сродак не толькі непасрэдна фізічнага, але і інтэлектуальнага, маральнага і эстэтычнага развіцця чалавека [8].

Трэба зазначыць, што ў разглядаемы перыяд найбольш распаўсюджаным паняццем, якое датычылася фізічнага выхавання, было «гімнастыка». Менавіта гімнастычныя практыванні з’яўляліся асновай заняткаў, а ў якасці прыклада была старажытнагрэчаская традыцыя. Згодна з энцыклапедычным выданнем 1823 года «Encyclopaedia Britannica: or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature», гімнастыка, альбо мастацтва гімнастыкі, ёсць мастацтва валодання цялеснымі практыкаваннямі, скіраванымі на яго здароўе, ахову [18].

Падобнае тлумачэнне падае і «Encyklopedyja Powszechna», выдадзеная ў Варшаве ў 1869 годзе, дзе «гімнастыка» – гэта мастацтва рухаў цела, якая як і назва, паходзіць з Грэцыі, а менавіта з Крыта і Спарты, адкуль пасля патрапіла ў Афіны [20, с. 907].

У шведскім энцыклапедычным выданні 1891 года «Nordisk familjebok» гімнастыка таксама тлумачыцца як выкананне практыкаванняў для цела, якія выконваюцца сістэматычна, згодна са станам арганізма. Менавіта ў Грэцыі ўпершыню яна заваявала рэпутацыю важнага выхаваўчага элемента [22].

Адна з вядомых нямецкіх энцыклапедый «Meiers Konversations-Lexikon» 1890 года прыводзіць наступнае тлумачэнне гімнастыцы – гэта мастацтва цялесных практыкаванняў, названыя так, бо практыкаванні грэкамі выконваліся ў аголеным выглядзе (*gymnós*). Перш за ўсё, гэта слова апісвае навукова абаснаваную і паўсюль прынятую сістэму выхавання, умацавання і фізічнага развіцця цела, а па-другое самі практыкаванні [21].

Асабліваць нямецкіх выданняў у тым, што яны падаюць нацыянальны варыянт вызначэння гімнастыкі як заняткаў фізічнай культурай. У энцыклапедыі «Brockhaus’ Konversations-Lexikon» асобна апісваецца грэчаскі варыянт, а таксама нямецкі адпаведнік «Turnen», дзе ён тлумачыцца як сукупнасць мэтаскіраваных, рэгулярных, гарманічных трэніровак цела. Таксама ўказана, што гэта сучасная гімнастыка ў сучасным нямецкім

нацыянальным развіцці, дзе назва, як і само паняцце, па-сапраўднаму нямецкае і паходзіць ад асновы, ад якой узнікла слова Турнір [13; 16].

Як адзначалася вышэй, нямецкая і шведская гімнастычныя сістэмы былі найбольш распаўсюджаны ў Еўропе, у тым ліку і ў Расійскай імперыі, дзе друкуюцца пераклады заходнееўрапейскіх выданняў, а таксама запрашаюцца замежныя спецыялісты ў якасці выкладчыкаў, што паступова прывяло да папулярызатыі і ўключэнню «цялесных практыкаванняў» у сістэму адукацыі, вайсковыя ўстановы, стварэнню гімнастычных школ, таварыстваў [11; 4].

У канцы XIX ст. «фізічныя практыкаванні» становяцца асобным прадметам у шэрагу навучальных устаноў імперыі, а з цягам часу набываюць статус абавязковага, што выклікала неабходнасць стварэння спецыяльных падрыхтоўчых курсаў для будучых выкладчыкаў, спроба якіх была здзейснена толькі ў першай палове XX ст. У выніку чаго разам з адпаведнай літаратурай паняцце «гімнастыка» ўвайшло ў лексікон тагачаснага грамадства [2].

Трэба адзначыць, што некаторыя зборнікі вылучаюць асобнае паняцце «гімнастыка ваенная». Калі ў працы 1853 года «Военный энциклопедический лексиконъ» тлумачыцца агульнапрыняты тэрмін, то ў пазнейшых энцыклапедыях ён выступае асобна. Напрыклад, у выданні 1893 года «Энциклопедический словарь. Томъ VIII^а» вызначаецца, што ваенная гімнастыка накіравана на развіццё ў маладога салдата-навабранца спрытнасці, вынослівасці, умення кіраваць сваімі рухамі і дастатковай сілы. Падобнае яе апісанне прыводзіць і выдадзеная ў 1912 годзе «Военная энциклопедия». Вылучэнне асобнага дадатковага прадмета ў вайсковай адукацыі, а разам з ім і тэрміна было абумоўлена ў першую чаргу неабходнасцю павышэння баяздольнасці, фізічнай формы і ўзроўню стану здароўя як афіцэрскага, так і шэраговага складу расійскага войска, дзе колькасць прызыўнікоў, што былі здатныя да нясення вайсковай службы, нават у пачатку XX ст. была даволі нізкай.

Такім чынам, з пачатку XIX ст. набывае распаўсюджванне сістэма практыкаванняў для фізічнага развіцця цела, якая ў шэрагу краін набывае агульнае паняцце – «гімнастыка». Разам з адпаведнай літаратурай, а таксама праз замежных спецыялістаў дадзены тэрмін увайшоў у тагачасны лексікон рускай, а пазней і беларускай мовы.

Вызначэнне «фізічная культура» з'яўляецца ў рускамоўных публікацыях толькі ў першай палове XX ст. Спачатку пад ім мелася на ўвазе проста сістэма фізічных практыкаванняў, якія былі скіраваны на «выхаванне і развіццё прыгажосці цела». Пазней у больш шырокім аспекце ў гэта паняцце ўваходзілі: ахова здароўя, рэжым харчавання, сну і адпачынку, асабістая і грамадская гігіена [9].

У сваю чаргу, у шэрагу заходніх выданняў вышэйадзначанае паняцце пачынае выкарыстоўвацца ў апісанні тэрміна «гімнастыка» і ў зьвязку

з фізічнай адукацыяй. Напрыклад, адзначаецца, што ў той час, як шмат робіцца для ментальнай культуры моладзі, яе фізічная культура застаецца вельмі нізкай [19].

Раней выходзяць кнігі, што прысвечаны тэме фізічнага выхавання, у назве якіх ужо выкарыстоўваецца паняцце «фізічная культура»: «Aesthetic Physical Culture. 1887», «Manual of Physical Culture for Schools», «Gymnastic Associations and Private Use. 1888», «Physical Culture for Public Schools. 1893» і інш. У канцы XIX ст. назва «Physical Culture» апісвае ўсе віды гімнастычных практыкаванняў, іх гісторыю і фізічнае выхаванне ў цэлым. У адным з тэкстаў разглядаецца гісторыя фізічнага выхавання ў Старажытнай Грэцыі ізначаецца, што нідзе больш не было такога якаснага прыватнага выхавання, бо ў аснову была пакладзена фізічная культура [17].

Паступова тэрмін «фізічная культура» становіцца агульнапрынятым у дачыненні да фізічнага выхавання, дзе гімнастыка становіцца асобным відам практыкаванняў. Паняцце «спорт» уваходзіць ва ўжытак у сярэдзіне XIX ст., і ў першую чаргу гэта звязана з паступовым распаўсюджваннем рознага віда гульніў, радзімай якіх прынята лічыць Вялікабрытанію, і першапачаткова меў адрознае ад сучаснага тлумачэнне. У выданні «Encyclopedya Powszechna» адзначаецца, што спорт – гэта слова англійскага паходжання і абазначае забавы на адкрытым паветры, такія як паляванне, рыбалоўства, бег і г. д. Зараз ён пашырыў сваё значэнне простаі забавы і перайшоў у раздзел вышэйшага мастацтва і навукі [20, с. 902].

У канцы XIX – пачатку XX ст. тэрмін набывае больш шырокае значэнне, дзе першапачаткова гэтым словам абазначалася памкненне да дасягнення чаго-небудзь асабліва выбітнага ў сферы цялесных практыкаванняў; затым сэнс падвергся розным зменам, зараз спортам называюцца разнастайныя заняткі, якія маюць мэту задавальненне альбо ўвесяленне, але зусім не выгону [12].

Там жа падаецца і спіс спартыўных гульніў, сярод якіх фехтаванне, бег, кракет, лаўн-тэніс, пола, лапта, гарадкі, у тым ліку гімнастыка і інш. Цікава, што ў апісанні сутракаецца фармулёўка «вышэйшы спорт», да якога адносяцца: паляванне, конны спорт, водны, зімні, веласіпедны спорт, паветраплаванне. Выданне 1889 г. Supplement to Encyclopædia Britannica без дакладнага вызначэння тэрміна падае разгорнутае апісанне гульніў, якія, па версіі выдавецтва, маюць дачыненне да спорта ў ЗША, – бейсбола, скокаў, бегу, грэблі, катання на каньках, лаўн-тэніса [23, с. 560–568].

Падобная спецыфіка можа тлумачыцца не ў апошнюю чаргу распаўсюджваннем шэрагу гульніў сярод насельніцтва краін Захаду (Еўропы і ЗША), выхадам іх за межы проста арыстакратычных разваг, спосабаў бавення часу і элементаў гімнастычных заняткаў, а таксама іх дасціпнасцю для прадстаўнікоў розных слаёў грамадства і сацыяльнага статусу, паступовым складаннем сістэм нацыянальных і міжнародных спартыўных сустрэч і спаборніцтваў.

Цікавае апісанне падае «Большая энциклопедия», дзе «спорт» – гэта памкненне чалавека пераўзысці іншых у якім-небудзь фізічным практыкаванні. У наш час спорт развіўся і распаўсюдзіўся на ўсе вобласці цялесных практыкаванняў, пераважна ў Англіі. За Англіяй ідуць Злучаныя Штаты Амерыкі і нарэшце амаль увесь еўрапейскі мацярык [1].

Нямецкія энцыклапедычныя зборнікі пачатку XX ст. падаюць апісанне спорта як забавы, якія пераважна праходзяць на адкрытым паветры і звязаныя з цялеснымі практыкаваннямі, а таксама такімі, як паляванне, рыбалоўства, гонкі, катанне на чоўнах, лыжах, веласіпедзе, гімнастыка, гульні ў мяч і інш. Прычым з развіццём тэхнікі, з'яўленнем новых захапленняў, звязаных з фізічнай актыўнасцю, да спартыўных гульняў дадаваліся адпаведныя віды, сярод якіх аўтамабільныя гонкі, конны спорт і інш. [14; 15].

Практычна ўсе энцыклапедычныя выданні разглядаемага перыяду падаюць тлумачэнне спорта, з аднаго боку, як праяву розных гульнявых разваг, зыходзячы з яго непасрэднага значэння ў англійскай мове, з другога – як працэс спартыўнага спаборніцтва [20].

Дадзеную акалічнасць можна патлумачыць паступовым развіццём спартыўных гульняў, набыцця імі статусу не толькі разважальных ці аматарскіх, але і часам і прафесійных, асабліва пасля аднаўлення традыцыі Алімпійскіх гульняў, пазней розных міжнародных спартыўных спаборніцтваў.

Такім чынам, разам са зменамі статусу змянялася і сэнсавае ўспрыняцце разглядаемых тэрмінаў, а разам з імі і фізічнага выхавання ў цэлым. Калі ў пачатку XIX ст. з паступовым ростам цікаўнасці да старагрэчаскай выхаваўчай традыцыі ствараемая ў еўрапейскіх краінах тагачасная сістэма «цялесных практыкаванняў» прыняла агульную назву «гімнастыка», то з паступовым яе ўдасканальваннем, пашырэннем сярод розных груп насельніцтва ўжо напрыканцы XIX ст. – пачатку XX ст. усё больш пашыраецца тэрмін «фізічная культура», дзе гімнастыка фактычна становіцца асобным відам.

Падобная сітуацыя назіраецца і з паняццем «спорт», якое з проста абазначэння забаўляльных гульняў у працэсе росту цікаўнасці да асобных гульнявых відаў (футбола, рэгбі, лаўн-тэніса, бейсбола і інш.). Іх развіццё як асобных відаў спаборніцтва становіцца часткай фізічнага выхавання і разам з вышэйзгаданымі вызначэннямі ўсё больш набывае тлумачэнне, набліжанае да сучаснага.

Неабходна адзначыць, што на беларускіх землях паняцце «спорт» успрымалася ў агульнаеўрапейскім кантэксце і было звязана з усімі працэсамі развіцця фізічнай культуры, якія былі характэрны для разглядаемага перыяду, што прывяло да канкрэтных вынікаў – стварэння першых спартыўных таварыстваў і клубаў (Мінскае таварыства аматараў спорту, Мінскае адзяленне таварыства фізічнага і атлетычнага развіцця «Sanitas», Гімнастычнае таварыства «Сокал», гурток «Школьны спорт» у Барысаве, веласіпедныя таварыствы ў Вільні, Віцебску, Мінску і інш.), якія пазбаўляліся характару

закрытых элітарных устаноў і ўжо былі зарыентаваны на досыць шырокае кола грамадства, але з існаваннем матэрыяльнага цензу, сістэмы ўзносаў і часта неабходнасцю самастойна набываць спартыўны інвентар. Тым не менш гэта дазволіла паступова пашырыць на беларускай тэрыторыі культуру фізічнага выхавання, уключаючы ў яе розныя сацыяльныя і ўзроставыя групы, зрабіўшы яе сапраўды масавай з’явай.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Большая энциклопедия: в 22 т. (1900–1909) / под ред. С. Н. Южакова. – СПб.: Книгоиздательское товарищество «Просвещение», 1904. – Т. XVII. – 742 с.
2. *Дубровский, Н.* Полный толковый словарь всех общеупотребительных иностранных слов вошедших в русский язык / Н. Дубровский. – М.: Изд-во А. Д. Ступина, 1895. – С. 132.
3. *Крадман, Д.* Шведская система физических упражнений / Д. Крадман. – Петроград: Типография им. Евгении Соколовой, 1923. – С. 8–10.
4. *Леонтьева, Т. Е.* Минская губерния: государственные, религиозные и учреждения (1793–1917) / Т. Е. Леонтьева. – Минск: БелНИИДАД, 2006. – С. 251–263; 345.
5. Олимпийская энциклопедия / редкол.: С. П. Павлов (пред.) [и др.]. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – 415 с.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собрание первое: в 45 т. – СПб.: Типография II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. XXVIII.: 1804–1805.
7. Спортивная энциклопедия Беларуси / редкол.: Ю. Л. Сиваков (пред.) [и др.]. – Минск: Беларус. энцыкл., 2005. – 504 с.
8. *Симанкина, Ю. С.* Петр Францевич Лесгафт – основоположник физического образования / Ю. С. Симанкина, В. М. Иохвидов // Актуальные задачи педагогики: материалы Междунар. науч. конф. (г. Чита, дек. 2011 г.). – Чита: Молодой ученый, 2011. – С. 55–57.
9. *Черкас, С. В.* Социокультурные предпосылки становления и развития физкультурного образования / С. В. Черкас // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта / рэдкал.: І. М. Прышчэпа [і інш.]. – Віцебск: Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт, 2014. – Вып. 5 (83). – С. 42–49.
10. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 82 т. (1890–1907) / под ред. И. Е. Андреевского. – СПб.: Акционерное общество Брокгауз-Ефрон, 1904. – Т. XLIA. – 692 с.
11. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 82 т. (1890–1907) / под ред. И. Е. Андреевского. – СПб.: Акционерное общество Брокгауз-Ефрон, 1893. – Т. VIIIA. – 962 с.
12. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 82 т. (1890–1907) / под ред. И. Е. Андреевского. – СПб.: Акционерное общество Брокгауз-Ефрон, 1900. – Т. XXXI. – С. 298.
13. Brockhaus’ Konversations-Lexikon: in 16 bänden / red.: H. Krause. – Leipzig: F. A. Brockhaus, 1896. – B. 16. – S. 8.
14. Brockhaus’ Konversations-Lexikon: in 17 bänden / red.: H. Krause. – Leipzig: F. A. Brockhaus, 1903. – B. 15. – S. 179.
15. Brockhaus’ Kleines Konversations-Lexikon: in 2 bänden / red.: G. Stockmann. – Leipzig: F. A. Brockhaus, 1911. – B. 2. – S. 744.
16. Das große Conversations-Lexicon für die gebildeten Stände: in 21 bänden / red.: J. Mezer. – Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts, 1853. – B. 12. – S. 845.

17. *Emerson, C. W. Physical Culture / C. W. Emerson.* – Boston: Emerson College of Oratory, 1891. – S. 2.

18. *Encyclopaedia Britannica: or, a dictionary of arts, sciences, and miscellaneous literature: in 20 vol. / ed.: C. Maclaren, M. Napier.* – Edinburgh: Archibald Constable and Company, 1823. – Vol. III. – P. 203.

19. *Encyclopaedia Britannica: in 11 vol. / ed.: W. Robertson Smith.* – New York: The Werner Company, 1902. – Vol. XI. – P. 398.

20. *Encyclopaedia Britannica: in 29 vol. / ed.: H. Chisholm.* – New York: Encyclopædia Britannica, 1911. – Vol. XXV. – P. 735.

21. *Encyklopedyja Powszechna: w 28 t. / red.: K. Wóycicki.* – Warszawa: Wyd. Samuela Orgelbranda, 1869. – T. 9. – 984 s.

22. *Meyers Konversations-Lexikon. Eine Encyclopädie des allgemeinen Wissens: in 16 bänden / red.: H. Krause.* – Leipzig: Verlag des Bibliographischen Instituts, 1890. – B. 7. – 959 s.

23. *Nordisk familjebok konversationslexikon och realencyklopedi: in 20 vol. / ed.: N. Linder.* – Stockholm: Gernandts Boktryckeri AB, 1883. – Vol. 6. – S. 348.

24. *Supplement to Encyclopædia Britannica: in 25 vol. / ed.: W. Robertson Smith.* – New York: Hubbard Brothers, 1889. – Vol. IV. – 800 s.

(Дата падачы: 20.02.2020 г.)

I. I. Лубінскі

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт, Мінск

I. I. Lubinski

Belarusian State Medical University, Minsk

УДК 347.191.3:634(476)

УПЛЫЎ ТЫПАВЫХ СТАТУТАЎ САДОЎНІЦКІХ ТАВАРЫСТВАЎ НА РАЗВІЦЦЁ КАЛЕКТЫЎНАГА САДОЎНІЦТВА Ў БССР

INFLUENCE OF TYPES STATUTES GARDENER'S ASSOCIATION ON THE DEVELOPMENT OF COLLECTIVE GARDENING IN THE BSSR

Тыпавыя статуты даволі строга рэгламентавалі дзейнасць садоўніцкіх таварыстваў у БССР. Шматлікія палажэнні больш позніх статутаў адлюстроўваюць рэальнае становішча садоўніцкіх таварыстваў. Жаданне савецкай улады кантраляваць ўсе працэсы ў садоўніцкіх таварыствах сустрэлася з імкненнем дачнікаў да большай свабоды.

Ключавыя словы: садоўніцкае таварыства; Тыпавы статут; дачны рух; дачны (садовы) домік; праўленне таварыства.

Types statutes is quite strictly regulated activities Gardener's Association in the Byelorussian SSR. Many provisions of the later Types statutes reflect the real position of Gardener's Association. The desire of Soviet power to control all the processes in the Gardener's Association met with gardener's desire for greater freedom.

Keywords: Gardener's Association; Types statute; dacha movement; dacha (garden) house; management of the Association.